

ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನೋಪಾಯ (ದಾವಣಗರೆಯ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಅನುಲುಕ್ಕಿಸಿ) ಶ್ರೀ.ಹರೀಶ ತಿಗರಿ* ಡಾ.ಕನ್ನಕಟ್ಟಿ ಜಯಣಿ**

¹ ಸಂಶೋಧಕರು (ವಾಣಿಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ), ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.
ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,
ದವನ್ ಪಿ.ಬಿ.ಸ್ವಡೀಸ್ (ಎಂ.ಕಾಂ)
ದಾವಣಗರೆ

² ಸಂಶೋಧನಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.
ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,
ವಾಣಿಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ, ಸ.ಪ್ರ.ದ.ಮ.ಕಾಲೇಜು
ದಾವಣಗರೆ

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ ತೊಂಭತ್ತರಪ್ಪು ಕಾರ್ಮಿಕರು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸರಕಾರ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳಿಸಿರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕತ ಅಂಕಿತ ಅಂಕಿತಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸುಮಾರು 47.5ಕೋಟಿ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಈ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 65 ರಪ್ಪು ಮಹಿಳೆಯರಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 24ಕೋಟಿಗೂ ಅಧಿಕ ಜನ ಕೃಷಿಕ್ಕೇತರಲ್ಲಿಯೂ, 4.5ಕೋಟಿ ಜನ ನಿರ್ವಾಣ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉಳಿದವರು ಇತರೆ ಸರಕು ಮತ್ತು ಸೇವೆಗಳ ಉತ್ತನ್ನ ಮತ್ತು ವಿಶರಣೆಯ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕರು ಯಾವುದೇ ವೃತ್ತಿ ನೈಮಣ್ಯತೆ ಹೊಂದಿರದವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುದೊಡ್ಡ ದುರಂತವೆಂದರೆ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜಿಡಿಪಿಯ ಶೇಕಡಾ ಖವತ್ತರಪ್ಪನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಭದ್ರತೆಯಾಗಲಿ, ಕೆಲಸದ ಗ್ರಾಹಣಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಘಟಿತವಲಯಕ್ಕೆ ದೂರೆಯುತ್ತಿರುವ ಯಾವುದೇ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಾಗಲಿ ಲಭಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಕೆಲಸ ದೂರೆಯುವ ಯಾವ ಭರವಸೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಕೆಲಸ ದೂರೆ ದಿನವಾದರೂ ನ್ಯಾಯಯಂತಾದ ಕನಿಷ್ಠಕೂಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಯಾವ ಖಾತ್ರಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ದೂರೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವರುಗಳಿಗೆ ರಜಾ ಸೌಲಭ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅನಾರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಈಡಾದರೆ ಇವರುಗಳಿಗೆ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭರಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಇಲ್ಲ; ಕೆಲಸದ ವೇಳೆ ಅಪಘಾತಕ್ಕಿಂಡಾದರೆ ಅವರುಗಳ ಶುಶ್ಲಾಶ್ಯ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಮಾಲೀಕರು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಾವಣಗರೆಯ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಮುಖ ಪದಗಳು: ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆ, ಜೀವನೋಪಾಯ, ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳು

1. ಪೀಠಿಕೆ :

ಭಾರತ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು 128 ಕೋಟಿಯೆಂದು ಅಂದಾಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ಸುಮಾರು 55 ಕೋಟಿ ದುಡಿಯುವ ವರ್ಗದವರು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶೇ. 10 ರಪ್ಪು ಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಉಳಿದ ಶೇ. 90 ರಪ್ಪು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠ ವೇತನ ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿಕೊಂಡ ವೇತನವನ್ನೂ ಸಹ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕೆಲಸದ ವೇಳೆ ಮತ್ತು ಅವಧಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವೇತನ (ಒವರ್ ಟ್ರೈಮ್ ವೇಚಸ್) ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರು ತುಂಬಾ ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುರಕ್ಷಿತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಪಘಾತ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಹಾಗೂ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಸಹಾಯ ದೂರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಾವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹೊಣೆ ಹೊರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಮನರಂಜನಾ ಸವಲತ್ತುಗಳು, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಉಪಹಾರ (ಕ್ಯಾಂಟಿನ್), ಶೌಚಾಲಯಗಳು ಅಲಭ್ಯ ಮಹಿಳಾ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಂಭೀರವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಮತ್ತು ಅವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಯ ಸವಲತ್ತುಗಳಾದ ಪಿಂಚನೆ, ವಿಮಾ ಯೋಜನೆಗಳು, ಹೆರಿಗೆ ರಜೆ, ಅಪಘಾತದಿಂದಾಗಿ ಮೃತರಾದಾಗ ನಷ್ಟ ಪರಿಹಾರ, ರಿಯಾಲಿಟಿ ದರದಲ್ಲಿ ಸಾಲ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಹಾಗು ವೈದ್ಯಕೀಯ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವೇಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಯಾವುದೆ ಕಾನೂನಿನ ರಕ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲ. (ನ್ಯಾ.ಹೆಚ್.ಎನ್.ನಾಗಮೋಹನ ದಾಸ್ 2016), ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಕೆಲಸದ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನೋಪಾಯ

ಇದು ಅರ್ಜನ್ ಸೇನ್ ಗುಪ್ತಾ ಅವರು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿನ ಉದ್ಯಮಗಳ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಆಯೋಗದ (ಎನ್‌ಎಸ್‌ಆರ್‌ಎಸ್) ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಂತಿಮ ವರದಿ. ಈ ವರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತದ ಬುಡ ಮತ್ತು ದುರ್ಬಲ ಬಹುಪಾಲು ಜನರು ಮುಸ್ಲಿಂ ಅಥವಾ ಕೆಳಜಾತಿಯವರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಬಡತನದ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಶಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವರದಿಯು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಿದೆ. ಭಾರತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ "ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ" ಜನರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರದಿಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಆರ್ಥಿಕತೆ, ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯೇತರ ಕೂಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗೆ, ಕೃಷಿಯೇತರ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹಿಳಾ ಕಾರ್ಮಿಕರು, ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ವಲಸೆ ಮತ್ತು ಬಾಲಕಾರ್ಮಿಕರು, ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗಾಗಿ ಕನಿಷ್ಠ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಹಾಗೂ ಅವರ ಜೀವನೋಪಾಯ ಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತೃತ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿದೆ.

ವರದಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶಗಳು

- ಕಾರ್ಮಿಕರ ಜೀವನೋಪಾಯ :** ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಕೆಲಸದ ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನೋಪಾಯ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸ್ವೇಮ್ರಲ್ಯಾದ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುವಂತಹ ವಾತಾಯನ . ಅಪಾಯಕಾರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕೆಲಸದ ಸಮಯ ಮತ್ತು ಅವರು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ವೇತನ ಸಂಬಂಧಿ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.
- ಭದ್ರತೆ:** ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿನ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಗತಿಯನ್ನು ಉದ್ಯೋಗ ಭದ್ರತೆ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷತೆ, ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಆಯಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. 2004–05 ರಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಕಾರ್ಮಿಕರಲ್ಲಿ ೪೯.೯೨ ರಷ್ಟು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ.
- ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯ ಎಂದರೆ** "ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯವು ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯದ ಅಥವಾ ಪಾಲುದಾರಿಕೆ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ಕ್ಷಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸರಪು ಮತ್ತು ಸೇವೆಗಳ ಮಾರಾಟ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬ ಒಡಿತನದ ಎಲ್ಲಾ ಅಸಂಘಟಿತ ಖಾಸಗಿ ಉದ್ಯಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.
- ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಎಂದರೆ** ಅಸಂಘಟಿತ ಉದ್ಯಮಗಳು ಅಥವಾ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ, ಮತ್ತು ಉದ್ಯೋಗದಾತರು ಒದಗಿಸುವ ಯಾವುದೇ ಉದ್ಯೋಗ / ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ದುಡಿಯುವವರು".
- ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಆರ್ಥಿಕತೆ:** ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯೇತರ ಕೂಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗಳೆ, ಸ್ವೀಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹಿಳಾ ಕಾರ್ಮಿಕರು, ವಲಸೆ ಮತ್ತು ಬಾಲಕಾರ್ಮಿಕರು, ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗಾಗಿ ಕನಿಷ್ಠ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಹಾಗೂ ಅವರ ಜೀವನೋಪಾಯ ಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ.
- ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗಳೆ:** ೪೯.೭೯ ರಷ್ಟು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿನ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಉದ್ಯೋಗ ಭದ್ರತೆ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷತೆ, ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಯಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ೪೯.೮೮ ರಷ್ಟು ಪರಿಶಿಷ್ಟೆ ಜಾತಿ, ಪರಿಶಿಷ್ಟೆ ಪಂಗಡ ,೪೯.೮೦ ರಷ್ಟು ಇತರೆ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳು, ಮತ್ತು ೪೯.೮೪ ರಷ್ಟು ಮುಸ್ಲಿಂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತಿರಿದ್ದಾರೆ.
- ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ** ೪೯.೦೪ ರಷ್ಟು ಜನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕನಿಷ್ಠ ಕೂಲಿ, ಪಿಎಫ್, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಧಿಕೀಯ ಸೌಲಭ್ಯವಾಗಲಿ, ಒಂದು ಹಂತದ ವೃತ್ತಿಯ ನಂತರ ದೊರೆಯಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಧಿಕರಣ ಫಂಡ್, ಗ್ರಾಮ್ಯಯಿಟಿಯಾಗಲಿ ನೀಡಬಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲ.

2. ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಾಮರ್ಶ :

(ನ್ಯಾಕೆಚ್.ಎನ್. ನಾಗಮೋಹನದಾಸ್, 2016),ಭಾರತ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು ೧೨೮ ಕೋಟಿಯೆಂದು ಅಂದಾಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸುಮಾರು ೫೫ ಕೋಟಿ ದುಡಿಯುವ ವರ್ಗದವರು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ೪೯.೧೦ ರಷ್ಟು ಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಉಳಿದ ೪೯.೯೦ ರಷ್ಟು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠ ವೇತನ ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟುಕೊಂಡ ವೇತನವನ್ನೂ ಸಹ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕೆಲಸದ ವೇಳೆ ಮತ್ತು ಅವಧಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವೇತನ (ಒವರ್ ಟೈಮ್ ವೇಜಾಸ್) ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರು ತುಂಬಾ ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುರಕ್ಷಿತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಫ್ಫಾತ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಧಿಕೀಯ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರೂ

ಹೊಣೆ ಹೊರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಮನರಂಜನಾ ಸವಲತ್ತುಗಳು, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಉಪಹಾರ (ಕ್ಯಾಂಟನ್), ಶೌಚಾಲಯಗಳು ಅಲಭ್ಯ ಮಹಿಳಾ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಂಭೀರವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಮತ್ತು ಅವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಯ ಸವಲತ್ತುಗಳಾದ ಪಿಂಚಣಿ, ವಿಮಾ ಯೋಜನೆಗಳು, ಹೆರಿಗೆ ರಜೆ, ಅಪಘಾತದಿಂದಾಗಿ ವೃತ್ತರಾದಾಗ ನಷ್ಟ ಪರಿಹಾರ, ರಿಯಾಯಿತಿ ದರದಲ್ಲಿ ಸಾಲ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಹಾಗು ವೈದ್ಯಕೀಯ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂರ್ಯಸ್ತಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಯಾವುದೆ ಕಾನೂನಿನ ರಕ್ಖಣೆ ಇಲ್ಲ.

(ಕು.ಸ.ಮಧುಸೂದನ ರಂಗೇನಹಳ್ಳಿ 2017) ದೇಶದ ಜಿಡಿಪಿಯ ಶೇಕಡಾ 50ರಷ್ಟನ್ನು ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ವಾಂಪಲ್ ಸರ್ವೆ 2012ರ ಒಂದು ವರದಿಯ ಪ್ರಕಾರವೇ 43.7 ಕೋಟಿ ಜನ ಈ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಈ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಕಳಬಳಕಾರಿಯಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 24ಕೋಟಿಯವು ಕಾರ್ಮಿಕರು ಕೃಷಿವಲಯದಲ್ಲಿಯೂ, 4.5 ಕೋಟಿ ಜನರು ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ದುಡಿಯತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಉಳಿದವರು ಸರಕು ಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪನ್ನ ಮತ್ತು ವಿತರಣೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಆಸಕ್ತಿದಾಯಕ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಈ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಆದಿವಾಸಿ ಸಮುದಾಯದವರು, ತಳಜಾತಿಗಳವರು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರು ಮತ್ತಿತರೆ ಶೋಷಿತ ವರ್ಗದವರೇ ಅಧಿಕ. ಇಂಥಹ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 47ರಷ್ಟು ಜನ ವೃತ್ತಿತರಬೇಕಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ನೈಮಣಿಕೀಯನ್ನಾಗಲಿ ಪಡೆದವರಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 65ರಷ್ಟು ಜನ ಮಹಿಳಾ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಸೇರಿದ್ದಾರೆ.

(ಅರುಪ್ ಮಿತ್ರ, 2014) ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಗರ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ನಗರ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯವು ಗ್ರಾಮೀಣ ವಲಸಿಗರು ಹಾಗೂ ಅತೀ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯ ಹೊಂದಿರುವ ಕುಟುಂಬಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕಡಿಮೆ ಉತ್ಪಾದಕತೆ, ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು, ಆಧುನಿಕ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಕೊರತೆ. ಮಾಹಿತಿಯ ಅಲಭ್ಯತೆ, ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೊರತೆ, ಬಂಡವಾಳದ ಕೊರತೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ನಗರ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯವು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಾಗಿವೆ.

(ಕೇಶವ ಪ್ರಸಾದ್ ಬಿ., 2019) ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೦ ಲಕ್ಷ ಹೊಸ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ ಎಂದು ಇಪಿಎಫ್‌ಒಂ ಅಂಕಿ ಅಂಶ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಿಂದ ಸಂಘಟಿತ ವಲಯಕ್ಕೆ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ವಲಸೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ನಿದರ್ಶನ."ಬಹುತೇಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಮಸ್ಯೆ ಏನೆಂದರೆ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಉದ್ಯೋಗಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಿರುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕರಾರು ಆಗಲಿ, ಹಿಂಫ್ರೆ, ವಿಮೆ ಮತ್ತು ಭದ್ರತೆಯಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿಮೆ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮಾಲೀಕರಿಗೂ ಆದಾಯ ಕಡಿಮೆ. ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ. ಶೋಷಣೆ ಇಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯವು ಸಂಘಟಿತ ವಲಯವಾಗಿ ಸುಧಾರಿಸಬೇಕು," ಎನ್ನುತ್ತದೆ ವಿಶ್ವಭಾರ್ಯಾ ವರದಿ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 6.3 ಕೋಟಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದಿಮೆಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೆ ಬಹುತೇಕ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ್ದೆ ಹೆಚ್ಚು. ನೋಂದಣಿಯೇ ಆಗದಿರುವ ಉದ್ದಿಮೆ ಘಟಕಗಳು ಅನೇಕ. ಶೇ.೯೫ರಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ಘಟಕಗಳು ೬ಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೇವಲ 12 ಲಕ್ಷ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಭವಿಷ್ಯನಿಧಿ (ಪ್ರಾಮಿಡೆಂಟ್ ಫಂಡ್) ಮತ್ತು ಇಎಸ್‌ಎಗೆ ದೇಣಿಗೆ ನೀಡುತ್ತವೆ.

(ಯಾದವ್ ಜ್ಯೋತಿ ಪ್ರವೀಣ 2009) ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿನ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಕುರಿತು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಮಂಡಕ್ಕಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ, ಅದರ ತಯಾರಿಕಾ ವೆಚ್ಚ ಮತ್ತು ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟೆಗಳ ಉದ್ಯಮ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಬಂಡವಾಳ, ತಾಂತ್ರಿಕತೆ, ವಿದ್ಯುತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನವು ಮಂಡಕ್ಕಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಮುಖ ಮಾದ್ಯಮಗಳ ಮತ್ತು ಸದಸ್ಯರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ತಯಾರಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಹಣಕಾಸಿನ ಸ್ಥಿಗಿತೆ, ಅವುಗಳ ವೈವಹಾರ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕುರಿತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ.

(ಸೂರ್ಯನಾಥ ಮತ್ತು ಶಂಕರ್ ಲಾವಿ ಶ್ರೀವಾತ್ವವ 2014) ಮಂಡಕ್ಕಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸಾಂಪೂರ್ಣಾಯಕ ವಿಧಾನಗಳ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಯ ಆರ್ಥಿಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾದ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ತಂಬಾ ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚು ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿದ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ಆರ್ಥಿಕತೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಂಡಕ್ಕಿ ತಯಾರಿಕಾ

ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು 25 ಕೆ.ಜಿ. ಮಂಡಕ್ಕಿ ತಯಾರಿಸಲು 4 ರಿಂದ 5ಜನ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ.

(ಡಾ. ಸಿ.ಗೌಡಮನ್ 2017) ಈ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸ್ಥಿತಿ, ವೈವಾಹಿಕ ಸ್ಥಿತಿ, ಕೆಲಸದ ಸ್ಥಿರೂಪ, ಅನುಭವ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕೆಲಸ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಮಕ್ಕಳ ಶಿಕ್ಷಣ, ಉದ್ಯೋಗ ಆದ್ಯತೆ, ಆದಾಯ, ಉಳಿತಾಯ ಖಾತೆ, ಉಳಿತಾಯ ಹೊತ್ತ, ಉದ್ಯೋಗ ತೃಪ್ತಿ, ಪ್ರಯೋಜನಗಳು, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ಉದ್ಯೋಗ ಭದ್ರತೆಯಿಲ್ಲ. ಎರಡನೇಯದಾಗಿ ಅಧಿಕಾವಧಿಯ ಕೆಲಸ, ಮೂರನೇಯದಾಗಿ ಭಾರೀ ಕೆಲಸದ ಹೊರೆನಾಲ್ಕನೇಯದಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ವೇತನ ಮತ್ತು ಬದನೇಯದಾಗಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳ ಕೊರತೆ ಎಂಬ ಇದು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

(ಪರಮೇಶ್ವರ ನಾಯಕ, 2017) ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ಯಮವು ಭಾರತದ ಅಸಂಘಟಿತ ಕ್ರಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ರಿಯಲ್ ಎಸ್ಪೇಚ್ ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಸ್ತರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಈ ಉದ್ಯಮವು ಪ್ರವರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರಿತ ಉದ್ಯಮ. ಕಾರ್ಮಿಕರಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಮಹಿಳೆಯರು, ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದ ಬಡ ಜನರು. ಕೆಲಸದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಅವರು ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ವಂಚಿತರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಪುರುಷ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗಿರುವ ಸಾಫನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮತ್ತು ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ವಲಸಿಗರು ಮತ್ತು ಅವರ ಭೂ ಹಿಡುವಳಿಗಳು ಕಡಿಮೆ. ಅವರ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ.

(ಭಟ್ ಮತ್ತು ಯಾದವ್, 2017) ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯವು ಉದ್ಯೋಗ ಭದ್ರತೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ, ಜೀವನ ಅಸ್ಥಿರತೆ, ವಲಸೆ, ಬಾಲಕಾರ್ಮಿಕ ಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ದುಡಿಯುವ ಮಹಿಳೆಯರ ಶೋಷಣೆ, ಮಾಲೀಕರ ಶೋಷಣೆಯಂತಹ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅನೌಪಚಾರಿಕ ವಲಯದ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಾದ ದುಡಿಯುವ ಮಹಿಳೆಯರು, ಬಾಲಕಾರ್ಮಿಕ ಪದ್ಧತಿ, ವಲಸೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ದುರುಪಯೋಗವು ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ, ಅವರು ಅರ್ಹವಾದದ್ದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

3. ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶಗಳು :

- ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಕರಿತು ಚರ್ಚಿಸುವುದು.
- ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಜೀವನೋಪಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

4. ಸಮಸ್ಯೆಯ ಹೇಳಿಕೆ :

ವಾಳೆಜ್‌ಶಾಸ್ತೀಯ ಹಿನ್ನಲೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ ಉದ್ಯಮಶೀಲತೆಯು ಮೂಲತಃ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಸಾಧಿಸುವದಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿ, ಶ್ರಮ, ಬಂಡವಾಳ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿ. ಉದ್ಯೋಗ ಸ್ವಷ್ಟಿಸಿ ಲಾಭ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಉದ್ಯಮಗಳ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳು ನೇರ ಹಾಗೂ ಪರೋಕ್ಷ ಉದ್ಯೋಗದ ಸ್ವಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಮಿಕನೆಗಳಿಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಇನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಂಬಂಧಿ ಆಯಾಮಗಳಿಂದ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಮೂಲಭೂತ ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಕೊರತೆ, ಬಂಡವಾಳದ ಸಮಸ್ಯೆ, ಆಧುನೀಕರಣದ ಭಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಬಹುರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಂಪನಿಗಳ ಪ್ರೇಮೋಽಭಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳು ಚರ್ಚೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠ ವೇತನ ನೀಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟುಕೊಂಡ ವೇತನವನ್ನೂ ಸಹ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕೆಲಸದ ವೇಳೆ ಮತ್ತು ಅವಧಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರು ತುಂಬಾ ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ಸನ್ವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುರಕ್ಷಿತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಫ್ಫಾತ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಹಾಗೂ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಮನರಂಜನಾ ಸವಲತ್ತುಗಳು, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಉಪಹಾರ (ಕ್ಯಾಂಟಿನ್), ಶೌಚಾಲಯಗಳು ಅಲಭ್ಯ.

5. ಅಧ್ಯಯನದ ವಿಧಾನ :

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನವು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಾಗೂ ಅನುಷಂಗಿಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮಾಹಿತಿ ಎಂದರೆ ಮಾಹಿತಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಅನುಷಂಗಿಕ ಮಾಹಿತಿ ಅಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಹಿತಿ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನವು ಅನುಷಂಗಿಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ್ದು ಈ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಲಭ್ಯವಿರುವ ಮಸ್ತಕಗಳು,

ಲೇಖನಗಳು ಹಾಗೂ ವರದಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಕಲೆಹಾಕಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನವು ದಾಖಳಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅನುಲಷ್ಟಿಸಿದೆ, ಹಿಗಾಗಿ ಅನುಷಂಗಿಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ದಾಖಳಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅನುಲಷ್ಟಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸರಕಾರಿ ವರದಿಗಳಿಂದ ದತ್ತಾಂಶಗಳನ್ನು ಕಲೆಹಾಕಿ ಅಂತಿ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

6. ದತ್ತಾಂಶಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ :

ಕೋಷ್ಟಕ 1 : ದಾಖಳಗೆಯ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಮಾಲಿಕರ ವಯೋರಚನೆ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಆದಾಯ

1.1.ಮಾಹಿತಿದಾರರ ವಯೋರಚನೆ			1.2.ಮಾಹಿತಿದಾರರ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವಿವರ			1.3. ಮಾಲಿಕರ ಆದಾಯ ಗಳಿಕೆ		
ವಯಸ್ಸು	ಆವರ್ತನೆ	%	ಶಿಕ್ಷಣ	ಆವರ್ತನೆ	%	ಆದಾಯ	ಆವರ್ತನೆ	%
25–35	04	20	ಅಶಿಕ್ಷಿತರು	14	70	0–10000	04	20
35–45	04	20	ಮಾಧ್ಯಮಿಕ	02	10	10000–20000	08	40
45–55	04	20	ಘ್ರಾಧಮಿಕ	02	10	20000–30000	04	20
55–ಮೇಲುಟ್ಟು	06	30	ಪಿಯುಸಿ	02	10	30000–ಮೇಲುಟ್ಟು	04	20
ಒಟ್ಟು	20	100	ಒಟ್ಟು	20	100	ಒಟ್ಟು	20	100

ಮೂಲ: ಕ್ಷೇತ್ರ ಸಮೀಕ್ಷೆ.

ವಯೋರಚನೆ: ಈ ಮೇಲ್ಬಾಣಿಸಿದ ಕೋಷ್ಟಕ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ ಮೂವತ್ತರಷ್ಟು ಜನ 55 ವರ್ಷ ಮೇಲುಟ್ಟವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಶೇಕಡಾ ಇಪ್ಪತ್ತರಷ್ಟು ಜನ 55 ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಜನ ಯುವಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಶೇಕಡಾ ನಲವತ್ತರಷ್ಟು ಜನ 45 ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವಿವರ: ಈ ಮೇಲ್ಬಾಣಿಸಿದ ಕೋಷ್ಟಕ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ ಇಪ್ಪತ್ತರಷ್ಟು ಜನ ಅಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಶೇಕಡಾ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಜನ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ, ಶೇಕಡಾ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಜನ ಘ್ರಾಧಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ ಹಾಗು ಉಳಿದ ಶೇಕಡಾ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಜನ ಘ್ರಾಧಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಾಯ: ಮೇಲ್ಬಾಣಿಸಿದ ಕೋಷ್ಟಕ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ ನಲವತ್ತರಷ್ಟು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಹತ್ತರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಆದಾಯ ಗಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶೇಕಡಾ ಇಪ್ಪತ್ತರಷ್ಟು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ಹತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯ ಗಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶೇಕಡಾ ನಲವತ್ತರಷ್ಟು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಆದಾಯ ಹೊಂದಿವೆ.

ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು

ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಹಿವಾಟನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಬಹಳ ಬೇಡಿಕೆ ಇದೆ. ಇನ್ನು ಸ್ಕೂಲ್ ಸಿಟಿ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ 300 ಕೋಟಿ ವೆಚ್ಚದ ಕ್ರಿಯಾಯೋಜನೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಾಹಿತಿಯ ಪ್ರಕಾರ 810 ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳಿಷ್ಟು 75 ಎಕರೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿದ್ದು 5000 ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉದ್ಯೋಗ ಹಾಗು 20000 ಪರೋಕ್ಷ ಉದ್ಯೋಗ ಸ್ವಷ್ಟಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಒಟ್ಟು ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಶೇ.95 ರಷ್ಟು ಕನಾಟಕಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಕೆಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಸ್ಕೂಲ್ ಸಿಟಿ ಯೋಜನೆಯ ಒಳಗೊಳ್ಳುವಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಒಟ್ಟು ವಾರ್ಷಿಕ ವಹಿವಾಟು ಶೇ.60 ರಿಂದ 65 ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿಗೆ 190 ಕೋಟಿ ದಾಟಲಿದ್ದು, 6075 ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಉದ್ಯೋಗವಕಾಶಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತಿಸಿದೆ. ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು. ಟೈರುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಅವುಗಳಿಂದ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಮುರಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವರದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 800 ಹಳೆಯ ಟೈರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅಷ್ಟೇ ಸಮಾನವಾಗಿ ಟ್ಯೂಬ್‌ಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಕಾರ್ಮಿಕರು, ಕೆಲಸಗಾರರು ಆರೋಗ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲಿನ ಜನರು ಉಸಿರಾಟದಂತಹ ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳು ಸಣ್ಣ ಉದ್ದೇಶಗಳಾಗಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆರ್ಥಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಉದ್ಯೋಗ ಸ್ವಷ್ಟಿಯ ಕಾಶಾಂಕೆಗಳಿಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳ ಹಿನ್ನಲೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ 1970–80ರ ನಂತರ ಶೇ.10ಗಾ ಎಣ್ಣೆ ಗಿರಿಣಿಗಳ ಪರಿಸರ, ದಾಖಳಗೆ ನಗರ, ಜಿರ್ಕೆದುಗ್ರಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಳ್ಳಕೆರೆ ಗಿರಿಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಗೆ ಶೇ.10ಗಾ ಸಿಪ್ಪೆ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಉರುವಲಾಗಿ ಬಳಸಿ ಭತ್ತ ಮುರಿದು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ತಯಾರಿಸುವ ಕಸುಬು ದಾಖಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಹತ್ತಿಗಿರಣಿಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ಭಟ್ಟಗಳತ್ತ ಹೊರಳಿದರು. ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿನಿಂದ ಭಟ್ಟ ಮುರಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು ರಾಜ್ಯದಿಂದಾಚೆಗೂ ದಾಖಳಗೆಯ ಮಂಡಕ್ಕಿಂತಿರುವ ರುಚಿ ಹರಡಿದರು, ಹೀಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ.

ಜದುರಿಯೋಗಿದ್ದ ಭಟ್ಟಗಳಾಗಿ 1984ರಲ್ಲಿ ಜಗಳೂರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ 75 ಎಕರೆ ಭೂಮಿ ನೀಡಲಾಯಿತು, ಅಂದಿನ ಭಟ್ಟ ಉದ್ಯಮ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಭಟ್ಟ ಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭ ಸಿಗದಿದ್ದರೂ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಕುಂಟಂಬಗಳಿಗೆ ಜೀವನಾಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. (ನಾಗರಾಜ.ಎಚ್.ಎಸ್. ಪ್ರಜಾವಾಣಿ 2017) ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಮೂಲಭೂತ ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಸಮಸ್ಯೆ ಎದುರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯ, ನೈಮ್ಯಲ್ಕಾರ್ಯ, ರಸ್ತೆ, ಭತ್ತ ಒಳಗಿಸಲು ಸುಸಜ್ಜಿತ ಜಾಗ, ಸರಿಯಾದ ವೇತನ, ಕಾರ್ಮಿಕ ಕಾನೂನುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇರುವ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ದೊರೆಯಿದಿರುವುದು ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇತರೇ ಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಜನರಿಗಿರುವ ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಈ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿವೆ. ಇವರುಗಳಿಗೆ ವ್ಯೇದ್ಯಕೀಯ ಸೌಲಭ್ಯವಾಗಲಿ, ಒಂದು ಹಂತದ ವೃತ್ತಿಯ ನಂತರ ದೊರೆಯಬೇಕಾದ ಪ್ರಾವಿಡೆಂಟ್ ಫಂಡ್, ಗ್ರಾಹಕ್ಯಯಿಟಿಯಾಗಲಿ ನೀಡಬಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ನಾವಿನ್ಯಾ ರೂಪಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ. 1948ರ ಸೆಟ್ಟು ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಕಾರ್ಯಾದಯ ಪ್ರಕಾರ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಅವಧಾರಿತವಾದಾಗ ನೀಡುವ ಪರಿಹಾರ, ವ್ಯೇದ್ಯಕೀಯ ರಚನೆ, ಹೆರಿಗರಜೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಭಾರತೀಯ ಆರ್ಥಿಕತೆಯು ಬಹುಪಾಲು ಅನೋಪಚಾರಿಕ ಅಥವಾ ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕ ಉದ್ಯೋಗದ ಅಸ್ತಿತ್ವದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟಿದೆ. 2007-08ರ ಆರ್ಥಿಕ ಸಮೀಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಭಾರತದ 93% ರಷ್ಟು ಉದ್ಯೋಗಿಗಳು ಸ್ವಯಂ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕನಾರ್ಟಕದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಸಾವಿರಕ್ಕು ಹೆಚ್ಚು ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕನಾರ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಜನರ ಆಹಾರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಮಂಡಕ್ಕಿಯು ಅದೆಷ್ಟೂ ಜನರ ಹಸಿವು ನೀಗಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಜನಕ್ಕೆ ಬದುಕಿನಾಶ್ರಯ ನೀಡಿದೆ. ಇಂತಹ ಉದ್ಯಮದ ಬಳಗಳು, ಬಲಹಿನತೆಗಳು, ಬಲವರ್ಧನೆಗೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳು ಹಾಗು ಅದಕ್ಕಿ ಬೆದರಿಕೆಯೊಡ್ಡತ್ತಿರುವ ಸವಾಲುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ. ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳ ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನು ಹಾಗು ಅದರ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಆರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಭಟ್ಟಗಳು ಸಣ್ಣ ಉದ್ಯಮಗಳಾಗಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆರ್ಥಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಉದ್ಯೋಗ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಬಾನೆಗಳಿಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದು ಉದ್ಯಮವಾಗಿ, ಉದ್ಯೋಗವಾಗಿ, ಉತ್ಪಾದನಾಂಗವಾಗಿ, ಉದ್ಯೋಗ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಖಾನೆಯಾಗಿ, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಆರ್ಥಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಗಮನಾರ್ಹ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು:

- ನ್ಯಾ.ಹೆಚ್.ಎನ್. ನಾಗಮೋಹನ ದಾಸ, 2016, **ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆ ಕಾರ್ಯಾದಯ ನ್ಯಾನೆಕೆರ್ಲೆ**, ಜನಶಕ್ತಿ.
- ಅಜುವನ್ ಸೆನ್ ಗುಪ್ತಾ (2007), **Report on conditions of work and promotion of livelihoods in unorganised sector, NCEU Newdelhi**.
- ಕು.ಸ.ಮಧುಸೂದನ ರಂಗೇನಹಳ್ಳಿ, 2017, **ಅಸಂಘಟಿತ ವಲಯದ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು**, ಕನ್ನಡ ಪ್ರತಿಲಿಪಿ
- ಅರುಪ್ ಮಿತ್ರ, 2014 **ಅಬ್ರನ್ ಇನ್‌ಫಾರ್ಮಲ್ ಸೆಕ್ಟರ್ ಇನ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಯೋಜನಾ**
- ಕೇಶವ ಪ್ರಸಾದ್ ಬಿ., ಕೇಳನೆಗೂ ಸಂಘಟಿತ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣತರ ಉದ್ಯೋಗ, 2019
- ಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಾ ಚರಂತಿಮತ, ಉದ್ಯಮಶೀಲತೆ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಯಮಾರ್ಪಿಯರ್ನ್.ಪ್ರಕಾಶನ.
- ಪೂರ್ಣೀ ಗುಪ್ತಾ, **Odisha Women Make Puffed Rice to Find Financial Stability**.
- Dr. C. Gowthaman, **Socio – Economic Status of Brick Workers in Namakkal Distr**, (IJIR) Vol-3, Issue-10, 2017 ict
- Parameshwara Naik, **Socio-economic conditions of women workers in brick kilns : A case study on Davangere district in Karnataka**, International Journal of Current Research Vol. 9, Issue, 08, pp.56767-56771, August, 2017.
- Bhat JA, Yadav P (2017), **Economic Informal Sector and the Perspective of Informal Workers in India**. Arts Social Sci J 8: 241. doi: 10.4172/2151-6200.1000241